

Migrantai kaip „gerai informuoti piliečiai“: gimtosios šalies visuomenėje vykstančių socialinių reiškinių vertinimas

Agnė TONKŪNAITĖ-THIEMANN

Vilniaus universiteto Sociologijos katedros doktorantė

Universiteto g. 9/1, LT-01513 Vilnius

El. paštas: atonkunaite@yahoo.com

Šiame straipsnyje pateikiamos pirmosios kokybinio iš Lietuvos, Lenkijos ir Vengrijos kilusių ir šiuo metu Vokietijoje gyvenančių migrantų požiūrių tyrimo išvalgos. Straipsnio tikslas – atskleisti migrantų iš Rytų ir Vidurio Europos (Lietuvos, Lenkijos ir Vengrijos) požiūrį į savo gimtųjų šalių visuomenėse vykstančius socialinius reiškinius – bendrą politinę situaciją, valstybės ir piliečio santykį, socialinę apsaugą ir požiūrį į socialines problemas.

Emigracijos tema ypač aktuali Rytų ir Vidurio Europos šalims dėl patiriamo didelio darbingo amžiaus gyventojų mažėjimo ir dėl to lėtėjančių ekonominio augimo ir socialinės gerovės. Nors šių dienų emigracijos priežastys dažniausiai yra ekonominės, migraciją lemia ir kiti veiksniai. Valstybės požiūris (bendrapja prasme) į savo pilietį tampa vis aktualesnė diskusijų ir socialinių tyrimų tema. Straipsnyje pristatomo kokybinio tyrimo (pusiau struktūruoto interviu) informantai laikytini „gerai informuotais piliečiais“, remiantis A. Schutzo išskirtais žinojimo tipais, gebantys iš migracinės perspektyvos vertinti gimtųjų šalių visuomenes.

Pagrindiniai žodžiai: migracija, „gerai informuotas pilietis“, Rytų ir Vidurio Europa.

Ižanga

Migracija ir migracijos keliamos problemos – aktuali pastarųjų metų Lietuvos bei kitų Rytų ir Vidurio Europos šalių visuomenių problema. Šių šalių gyventojų emigracija suvokiama kaip kelianti grėsmę šalies gyventojų skaičiaus ir kartu – darbo jėgos mažėjimui, o tai lemia lėtesnę šalies ekonominės ir socialinės gerovės raidą, demografinius pokyčius, keliami kultūrinio savitumo išsaugojimo klausimai. Diskusijos apie gyventojų migraciją vyksta viešojoje erdvėje ir politiniu lygmeniu, ši tema taip pat užima svarbią vietą socialinių tyrimų srityje: nagrinėjami migracijos srautai, kryptys ir darbo migracijos aspektai (Sipavičienė 2006; Stankūnienė et al. 1996; Gruževskis 2006, Stulgienė, Daunorienė 2009), migracijos priežastys (Zlotnik 2006; Massey 2010: 310–320), migrantų integracijos problemos (Heckmann, Schnapper 2003; Penninx 2007: 7–32) ir kita.

Viena vertus, migracija yra natūralus reiškinys, o žmonių mobilumas Europos Sąjungoje – viena pamatinių žmogaus teisių, tačiau, kita vertus, migracija kelia ir tam tikrų problemų, tiek tai valstybei, iš kurios išvykstama, tiek tai, į kurią atvykstama. Pavyzdžiui, pereinamuoju laikotarpiu Vakarų Europos šalys bijojo, kad gali padidėti migrantų srautas iš Rytų Europos (Lavigne 1995: 231), nes buvo patyrusios didelę migracijos bangą griuvus Berlyno sienai, kai daugybė Rytų vokiečių per Čekiją ir Vengriją emigravo į Vakarų, albanai – į Italiją. Vakarų Europos spaudoje pateikiami gyventojų nuomonių tyrimai rodė, kad didelė dalis Rytų gyventojų emigruos į Vakarų Europos šalis, buvo diskutuojama apie „protų nutekėjimą“ iš Sovietų Sąjungos, o informacija apie nedarbą Rytų Europoje, aktualų ar potencialų, sudarė įspūdį, kad daug Rytų ir Vidurio Europos šalių gyventojų

ieškosis darbo Vakarų Europos valstybėse. Kai kurie socialiniai tyrimai atskleidžia, kad migraciją gali lemti ir priimančios šalies socialinės gerovės sistema bei įvairios socialinės programos, ir tai gali paskatinti atvykti asmenis, neketinusių migruoti. Kartu diskutuojama, kad migracijos šalies pasirinkimą labiausiai lemia darbo rinkos sąlygos. Kita vertus, derėtų skirti kvalifikaciją turinčius ir nekvalifikuotus migrantus. Požiūrių į migraciją tyrimai atskleidžia, kad dideles pajamas visuomenėje gaunantys asmenys priešinasi nekvalifikuotų, socialinės gerovės valstybę išnaudojančių migrantų atvykimui, o kvalifikuoti migrantai suvokiami kaip prisidedantys prie gerovės valstybės kūrimo (Facchini, Mayda 2009: 295–314). Dabar Vakarų Europos šalyse svarbią vietą migracijos tyrimuose užima integracijos klausimai. O Rytų ir Vidurio Europos šalys nuo sienų atsivėrimo patiria emigracijos srautus, kurie turi įtakos tiek darbo jėgos sumažėjimui šiose šalyse, tiek lemia naujų socialinių problemų visuomenėje atsiradimą. Kita vertus, nors akcentuojama, kad emigracijos priežastys – ekonominės, išvykti iš gimtosios šalies skatina ir politiniai, teisiniai, socialiniai, kultūriniai, psichologiniai, saugumo, geografiniai, demografiniai ir kiti veiksniai (Kuvykaitė 1997; Daugėla ir kt. 2000; Kvainauskaitė 2003; Sipavičienė 2006; Stulgienė, Daunorienė 2009). Be to, viešajame diskurse vis dažniau keliamas klausimas apie valstybės požiūrį į savo piliečius, to požiūrio ir migracijos santykį. Šio straipsnio autorė atliko tyrimą, kurio tikslas – atskleisti migrantų, kilusių iš Rytų ir Vidurio Europos, požiūrį į gimtųjų šalių visuomenėse vykstančius socialinius reiškinius – tai yra, kokia, migrantų nuomone, yra politinė situacija, koks valstybės požiūris į pilietį gimtosiose šalyse, kaip apskritai vertinama socialinė apsauga, palyginant su pasirinkta migruoti šalimi – Vokietija¹.

Žinoma, kad migranto statusas – vienas iš svarbių socialinės atskirties ir skurdo rizikos veiksnių (Huster et al. 2008: 27), tačiau priklausymą rizikos grupei lemia gyvenimo situacija, teisinė padėtis, gyvenimo trukmė užsienio šalyje. Priklausymas rizikos grupei dažnai yra lydimas diskriminacijos apraiškų, pavyzdžiui, leidimo gyventi šalyje išdavimo apribojimų, diskriminacijos darbo ir gyvenamojo būsto rinkoje. Iš kitos pusės, socialinę atskirtį gali lemti nepakankami migrantų turimi vidiniai ištekliai, tai yra menkos užsienio kalbos žinios, mažas išsilavinimas, nepakankama priimančios šalies darbo rinkai kvalifikacija, asmeninės savybės ir kita. Straipsnio autorė kokybiniam interviu pasirinko migracijoje gyvenančius asmenis, kurie dabar yra gerai integravęsi, nepatenka į socialinę atskirtį, tačiau tikėtina, kad jie įsikūrimo ir integracijos į šalies socialinę ir ekonominę sistemas metu yra pergyvenę tam tikrus integracijos ir atskirties procesus. Kita vertus, tyrimo, kurio rezultatų išvalgos aptariamos šiame straipsnyje, tikslinė grupė suformuota remiantis principu, kad informantai yra ne tik gerai integravęsi ir gerai pažįsta priimančios šalies (šiuo atveju Vokietijos) visuomenę ir jos taisykles, socialinę ir ekonominę sistemas, bet ir nuolat palaiko ryšius su gimtosiose šalyse gyvenančiais giminėmis ir draugais, domisi politiniu, socialiniu ir ekonominiu gyvenimu. Tuo remiantis keliama prielaida, kad tyrimo dalyviai yra gerai informuoti ir, remdamiesi migracine patirtimi, geba vertinti savo gimtųjų šalių visuomenėse vykstančius socialinius reiškinius.

Socialinės gerovės skirtumai: Vokietija ir Rytų ir Vidurio Europos šalys

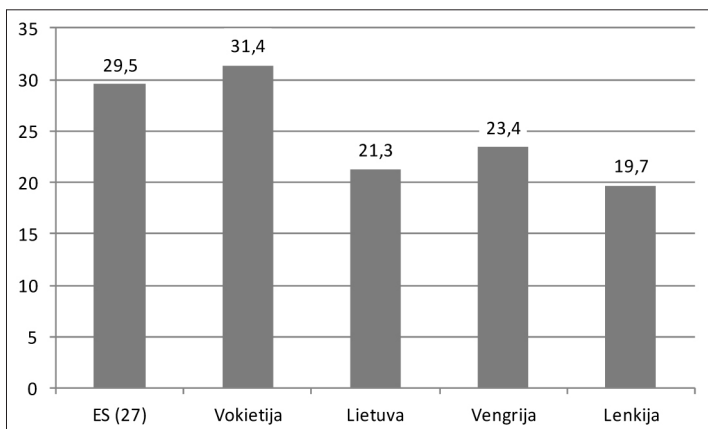
Socialinės gerovės sampratos, socialinės gerovės valstybių klasifikacijos temos bei Rytų ir Vidurio Europos valstybių socialinės gerovės bruožai yra plačiai nagrinėjama ir tiriama tema tiek užsie-

¹ Tyrimo šalies pasirinkimą lėmė straipsnio autorės stažuotė Laisvajame universitete Berlyne (Vokietija) ir jos metu atliktas tyrimas.

nio (pavyzdžiui, Cerami 2006; Cerami, Vanhuyse 2009; Deacon 1992: 167–192; Deacon 2000: 146–161; Esping-Andersen 1990 ir kt.), tiek Lietuvos mokslininkų (Aidukaitė 2009: 23–39, 2011: 152–169; Guogis, Gruževskis 2010: 19–35 ir kt.). Nors šiuo straipsniu nesiekama atlikti nuodugnios ir išsamios migrantų gimtųjų Rytų ir Vidurio Europos šalių (Lietuvos, Lenkijos, Vengrijos) ar jų pasirinktos gyventi Vokietijos socialinės gerovės sistemų analizės ir nagrinėti politinių, socialinių ir ekonominių reformų, norint suprasti migrantų požiūriams galbūt įtakos turinčius veiksnius ir nuomonių skirtumus, svarbu aptarti kelis pagrindinius socialinės gerovės aspektus.

Gerovės valstybės užuomazgų randama Bismarko laikų Vokietijoje, tai yra šioje šalyje buvo sukurta ir iki šiol egzistuoja ilgalaikė, tvirta ir stabili socialinės gerovės sistema. Nepaisant šalies susijungimo 1989 m. ir dėl to atsiradusių socialinių ekonominių struktūrinių (iki šiol jaučiamų) skirtumų tarp Rytų ir Vakarų Vokietijos, Vokietija iš kitų Europos Sąjungos šalių išsiskiria ypatinga „socialinio draudimo valstybe“ (Hinrichs 2010: 45–72). O Rytų ir Vidurio Europos šalyse iki 1989 m. buvusią gerovės sistemą, neatskiriama nuo bendros, politinės ir ekonominės sistemos, kontroliuojamą monopolinės jėgos, buvusį paskirstymą ir lengvatų teikimą pagal darbą ir politinį statusą (Deacon 2000: 146–161) keitė naujai kuriamos gerovės valstybės, šalys patyrė pereinamąjį laikotarpį, buvo vykdomos įvairios ekonominės, politinės ir socialinės reformos (perėjimas prie rinkos ekonomikos, privatizacija, demokratinės visuomenės formavimasis ir pan.). Kaip minėta, Rytų ir Vidurio Europos šalių gerovės valstybių klasifikacijos tema – plačiai diskutuojama. Mokslinėje literatūroje randama bandymų šių valstybių socialinės gerovės sistemas priskirti tiek vienam iš klasikinių G. Esping-Andersen (1996) išskirtų gerovės režimų (Deacon 1992; Esping-Andersen 1996), tiek argumentų, kad Rytų ir Vidurio Europos šalys sudaro kelis atskirus, besiskiriančius socioekonominiais indikatoriais ir valstybės išlaidomis socialinei gerovei (Bohle 2007; Lendvai 2008) ar vieną bendrą Rytų ir Vidurio Europos šalims būdingą pokomunistinės socialinės gerovės modelį, pasižymintį panašiomis valstybės išlaidomis socialinei apsaugai, bendrais istoriniais, socioekonominiais sąlygų bruožais, socialinės apsaugos institucinėmis charakteristikomis, globalizacijos ir europeizacijos įtaka, politinio elito formuojamomis idėjomis ir interesais (Aidukaitė 2011: 216). „Eurostat“ duomenimis (1 pav.), vidaus produkto išlaidos socialinei apsaugai nagrinėjamose valstybėse – Lietuvoje, Lenkijoje, Vengrijoje – kur kas mažesnės nei bendras Europos

1 pav. Išlaidos socialinei apsaugai, proc. BVP, 2009 m.

Šaltinis: „Eurostat“

Sąjungos šalių vidurkis (29,5 proc.), o mažiausiai socialinei apsaugai tenka Lenkijoje – 19,7 proc. bendrojo vidaus produkto.

Nors bendrojo vidaus produkto išlaidos socialinei apsaugai Vokietijoje, palyginti su Europos Sąjungos šalių vidurkiu, yra didesnės (1 pav.), nuo 2000 m. imtos vykdyti reikšmingos struktūrinės reformos, turėjusios įtakos šalies gyventojams – per darbo užmokesčio schemas sumažintas pajamų apsaugos lygis, įvestos turimų lėšų patikrinimu grįstos pašalpos, griežtesnės aktyvinimo priemonės ir palikta daugiau atsakomybės individualiam socialiniam saugumui užtikrinti (Hinrichs 2010: 45–72). Šios reformos, viena vertus, lėmė didesnius mokesčius gyventojams ir padidėjusį individualų poreikį rūpintis gerove, kita vertus – išaugusias valstybės išlaidas paslaugų šeimai srityje ir kartu – didesnę tokių paslaugų pasiūlą. Tačiau ši situacija sudarė socialinės rizikos prielaidas bedarbiams ir mažas pajamas gaunantiems asmenims, nes dėl mokesčių padidėjimo šeimos pajamos gali sumažėti. Siekiant išvengti socialinės rizikos atsiradimo visuomenėje, buvo įgyvendintos vadinamosios *Hartz* reformos, kurių paskutinė vadinama *Hartz IV* ir reiškia socialinės paramos užtikrinimą ilgalaikiams bedarbiams, suteikiant fiksuotą piniginę išmoką, apmokant „tinkamo“ gyventi būsto išlaidas ir sveikatos draudimą. Vokietijos visuomenės šios reformos yra kritikuojamos, nors jų šalininkai, remdamiesi oficialiais statistikos duomenimis, teigia, kad bedarbių skaičius mažėja. Nesivieliant į diskusiją dėl šių reformų pranašumų ir trūkumų galima daryti prielaidą, kad Vokietijoje socialinės rizikos atvejais yra garantuojama bazinė socialinė apsauga, faktiškai reiškianti valstybės rūpestį piliečiais visuomenės rizikos laikotarpiu.

Kaip minėta, Lietuva, Lenkija ir Vengrija pasižymi panašiais tiek istoriniais, tiek socioekonominių sąlygų bruožais – pereinamajam laikotarpiui būdingomis politinėmis, socialinėmis ir ekonominėmis permainomis, demokratinės visuomenės atsiradimu, perėjimu prie rinkos ekonomikos ir kitais esminiais nepriklausomų valstybių formavimosi ir jų visuomenėms įtakos turėjusiais veiksniais. Šioms šalims būdinga ir tai, kad socialinei apsaugai skiriama palyginti nedaug bendrojo vidaus produkto išlaidų – jos Rytų ir Vidurio Europos šalyse, palyginti su ES vidurkiu, yra gerokai mažesnės. Nagrinėjamų šalių grupėje išlaidos socialinei apsaugai yra ganėtinai panašios, nors mažiausios Lenkijoje (19,7 proc.), kiek didesnės Lietuvoje (21,3 proc.), o Vengrijoje siekia 23,4 proc. Mažos išlaidos socialinei apsaugai lemia pavienių ir / ar trumpalaikių priemonių taikymą ir mažas pinigines išmokas. Pavyzdžiui, Lenkijos socialinės gerovės sistema pasižymi ilgalaikių strategijų ir socialinių poreikių įvertinimo trūkumu, socialinė politika grindžiama mažų piniginių sumų paskirstymu, nekuriant į ateitį orientuotos racionalios bedarbių rėmimo ir skurdo mažinimo politikos, tai yra, nekuriamos naujos darbo vietos, o per pinigines pašalpas skatinamas skurdo didėjimas ir gyventojų pasyvumas (Schubert et al. 2008: 503–523). Lietuvos viešojoje erdvėje taip pat keliamos diskusijos, ar valstybės vykdoma ekonominė ir socialinė politika siekia mažinti skurdą ir nedarbą, ar tik bedarbių skaičių, ar, atsižvelgiant į socialinių išmokų dydžius, valstybės teikiamas socialines išmokas galima vadinti valstybės teikiama pagalba ir apsauga socialinės rizikos atvejais (Lazutka 2011). Pavyzdžiui, Lietuvos darbo biržos duomenimis, 2011 m. bedarbio pašalpas gavo apie trečdalia asmenų, užsiregistravusių darbo biržoje.

Taigi, socialinė gerovė bendrąja prasme gali būti vertinama atsižvelgiant į šalies socialines ir ekonomines sąlygas. Kita vertus, socialinė gerovė taip pat gali būti suprantama kaip visuomenės narių gyvenimo būdo, pajamų paskirstymo, kitų gyvenimo aspektų ir tos visuomenės narių bendrų vertybių atitikimas (Jokubaitis, Norkus 2006: 19). Kitaip tariant, Vokietijoje gyvenantys Rytų ir Vidurio Europos šalių migrantai socialinę gerovę savo gimtosiose šalyse vertina iš migracinės

patirties perspektyvos – galbūt naujo gyvenimo būdo, susikurto Vokietijoje, šiai šaliai būdingų visuomenės „taisyklių“, socialinės ir ekonominės aplinkos ir esamų visuomenės vertybių atžvilgiu. Be to, gerovės vienokiam ar kitokiam suvokimui įtakos gali turėti tai, kaip visuomenėje pasireiškia jos visuminės savybės, pavyzdžiui, lygybė (angl. *equality*), nešališkumas (angl. *equity*), saugumas ar solidarumas (Jokubaitis, Norkus 2006: 19).

Pažymėtina, kad požiūrių formavimuisi įtakos turi ne tik bendra socialinė šalies gerovė, bet ir kitos aplinkybės, kaip antai bendra kultūrinė aplinka ar politinė kultūra, demokratijos samprata. Vakarų ir Rytų bei Vidurio Europos šalių visuomenės skiriasi ne tik esamos gerovės plačiąja prasme lygiu ir apimtimi, bet ir jose esančiu demokratijos lygiu ir pasitenkinimu demokratijos funkcionavimu. Anot A. Ramonaitės (2005: 69–90), pokomunistinėse Rytų ir Vidurio Europos šalyse pasitenkinimas demokratija yra ne toks stabilus ir labiau priklauso nuo valstybės ekonominės gerovės, nei Vakarų Europos šalyse. Tai paaiškinama tuo, kad pokomunistinės šalys nėra sukaupusios bendrosios paramos ir demokratinio proceso patirties ir šių šalių gyventojai yra labiau praturtinti laikyti valstybę atsakinga už individualią gerovę. Kita vertus, mokslinėje literatūroje randama ir argumentuojančių pozicijų, kad socialinės gerovės kultūra yra panaši Vakarų ir Rytų Europoje, pastarųjų šalių gyventojų vidines savybes formuojantys istoriniai veiksniai neapsiriboja vien tik komunistinio laikotarpio įtaka, be to, valstybės garantuojamos socialinės apsaugos poreikis nėra išskirtinis Rytų ar Vidurio Europos šalių reikalavimas, o dalis modernios Europos kultūros (Oorshot et al. 2008: 141–161).

Migracijoje gyvenantys asmenys kaip „gerai informuoti“ piliečiai

Kokybiniam tyrimui atlikti pasirinkta A. Schützo teorinė prieiga, kuria mokslininkas atskleidžia žinojimo fenomeno kūrimo socialinį dėmenį. A. Schützas domėjosi, kaip iš nediferencijuotų patirčių srauto žmonės konstruoja objektus ir kuria apie juos žinias, o sąmonėje šie objektai tampa „savaime suprantamais“ dalykais. Kiekvienas žmogus, pasak A. Schützo, gyvena „savaime suprantamame“ (angl. *taken for granted*) pasaulyje (Schutz 1964: 93). Socialinių mokslų funkcija – suskaidyti „savaime suprantamo“ žinojimo dėmenį, detalizuoti, atskleisti atskirus elementus ir procesus ir taip pateikti žmonių nuomonių, nuostatų, interpretacijų kilmę (Maslauskaitė 2008: 18). Kitaip tariant, A. Schützas parodo, kad žinios atsiranda iš žmonių praktinio patyrimo, ir išskiria tris idealias žinojimo rūšis: „žmogaus iš gatvės“, „gerai informuoto piliečio“ ir „ekspertinis“ žinojimas. Žinios socialiai paskirstomos atsižvelgiant į šiuos tris žinojimo tipus pagal „savaime suprantamą“ principą ir žinojimo reikalingumą tam tikroje sistemoje. Taigi, „žmogus iš gatvės“ paveikiamas paprasto reikalingumo, kuriam užtenka „recepto žinių“, reflektyvus veiksmų apmąstymo čia nereikia. Tai reiškia, jog kepėjui, kad iškeptų kepalą duonos, užtenka tik recepto ir nei chemijos, nei kitų mokslinių žinių šiuo atveju nereikia. Namų šeimininkei savaiame suprantami dalykai yra tvarkytis namuose, gaminti valgyti, apsipirkti ir rūpintis kitais buities darbais. Taigi „žmogus iš gatvės“ yra susijęs su išgyvenimo dalykais – maistu, drabužiais, pastoge, ir jis įsitraukia į tam tikras rutinas, susijusias su savo išgyvenimu. Šios rutinos apima tam tikras žinias apie pasaulį, kurios yra įprastos, nereikalauja galvoti, „automatinės“ ir patikrintos nuolatinio naudojimo (Horowitz 1977: 296). A. Schützo manymu, žmogaus, kuris veikia ir galvoja savo kasdienio gyvenimo pasaulyje, žinios nėra homogeniškos, jos yra nenuoseklios, aiškios tik iš dalies ir turi prieštaravimų (Schutz 1964: 93). Taip yra ir kitų dviejų idealių tipų atvejais. Pavyzdžiui, artėjant rinkimams, pradedama domėtis

rinkimų informacija ir balsavimo alternatyvomis, kurios svarbios individui tiek kaip piliečiui, turinčiam pilietinių pareigų, tiek kaip privačiam asmeniui, kuriam reikėtų, kad politinės partijos veiktų kitaip. Balsavimo sprendimo priėmimas šioje situacijoje perša išvadą, kad „gerai informuoto piliečio“ „svarbumo zona“ informacijos paieškos etape nėra nekintama, o skiriasi – priklauso nuo interesų. „Gerai informuotas pilietis“ turi tam tikrų žinių, tačiau jo žinios nėra nereflektyvios kaip „žmogaus iš gatvės“ ar specializuotos kaip „eksperto“. Be to, „gerai informuoto piliečio“ žinios nėra tik vienos krypties žinios, jo domėn pakliūva įvairios sritys. „Gerai informuotas pilietis“ žino apie jo interesus atitinkančius dalykus – vienu gyvenimo etapu tai gali būti vienos, vėliau – kitos srities dalykai (Horowitz 1977: 300).

„Ekspertinių žinių“ atveju ieškoma fundamentinių žinių, padedančių suprasti elgesį. A. Schützas pažymi, kad sistemos, kurioje veikia „ekspertas“, aktualumas yra nulemtas iš anksto nusistovėjusių tos srities problemų, ir tai nulemia bendrą troškimą nustatyti svarbias problemas ir metodų tinkamumą.

A. Schützo manymu, visuomenė yra skirtingų lygių ir sričių žinių aglomeracija, ir šios žinios veikia kaip priemonės spręsti gyvenimo problemas, o individai bet kuriuo metu gali susidurti su poreikiu gilinti tam tikros rūšies žinias (Horowitz 1977: 300). Kitaip tariant, dauguma žmonių skirtingu metu ir skirtingomis aplinkybėmis susiduria su skirtingais minėtais žinių tipais.

Remiantis A. Schützo išskirtais žinojimo tipais, galima teigti, kad kokybinio tyrimo dalyviai – migrantai iš Rytų ir Vidurio Europos – yra „gerai informuoti“ piliečiai, besidomintys jiems aktualiomis socialinėmis, ekonominėmis, visuomeninėmis ir politinėmis kasdienio gyvenimo sritimis. Migracijoje gyvenantys asmenys laikytini „gerai informuotais piliečiais“, nes gyvendami užsienio šalyje **įgijo žinių apie priimančios šalies visuomenę ir jos taisykles**, reikalingas sėkmingai integracijai, vienokiu ar kitokiu būdu yra įgiję bendravimo su viešojo administravimo institucijomis (pavyzdžiui, užsieniečių reikalų tarnyba, mokesčių, sveikatos ir socialinės apsaugos institucijomis) patirties. Be to, „savaiame suprantamos“ žinios apie savo gimtosios šalies visuomenę ir nuolatinis ryšių su gimtąja šalimi palaikymas leidžia vertinti joje vykstančius socialinius procesus, palyginti visuomenes iš savo, kaip „gerai informuoto piliečio“, perspektyvos.

Metodologija

Socialinio ir ekonominio konteksto pasikeitimas, per migracijos ir integracijos užsienio šalyje patirtį įgytas kitokios visuomenės ir joje veikiančių institucijų pažinimas suponuoja prielaidą, kad gimtosios šalies visuomenės ir joje vykstančių socialinių reiškinių vertinimas yra veikiamas įgytos gyvenimo migracijoje patirties. Kokybinio tyrimo atveju siekiama suprasti, kaip individai suvokia ir aiškina pasaulį, kaip individualiai kuriamos prasmės lemia informantų elgesį (Silverman 2005: 46–47, 63, 121, 163, 183, 236; Kardelis 2002: 224–231, 270–310). Kokybinio metodu surinkta informacija leidžia nusakyti tendencijas, sampratas, požiūrius. Kokybiniai metodai yra orientuoti į „atvejus“, tai yra į migrantų iš Lietuvos, Lenkijos ir Vengrijos gyvenimo ir darbo patirtį Vokietijoje. Straipsnio autorė 2011 m. gegužę–birželį atliko kokybinį tyrimą, kurio tikslas – atskleisti migrantų, kilusių iš Rytų ir Vidurio Europos šalių, gimtosios šalies visuomenėje vykstančių socialinių reiškinių – socialinės apsaugos, valstybės ir piliečio santykio bei visuomenės integracijos – vertinimą. Iš viso buvo atlikta dvidešimt pusiau struktūruotų kokybinių interviu, o šiame straipsnyje naudojami devyni interviu. Autorė straipsnyje pateikia šio kokybinio tyrimo išvalgas, tai yra aptariamą svarbiausios interviu metu tyrimo dalyvių akcentuotos temos.

Kokybinio tyrimo pagrindas – 2007 m. Rytų ir Vidurio Europoje atliktos reprezentatyvios gyventojų apklausos kiekybinis tyrimas², kurio rezultatais straipsnio autorė remiasi rengiamame disertaciniame darbe. Pusiaus struktūruotų interviu gairės sudarytos naudojantis to kiekybinio tyrimo klausimynu, o kokybinio tyrimo metodas pasirinktas siekiant papildyti turimus kiekybinius apklausos duomenis.

Siekiant sudaryti homogenišką „gerai informuotų piliečių“ tikslią grupę, informantai kokybiniam interviu buvo pasirinkti taikant sniego gniūžtės principą ir tam tikrus atrankos kriterijus, nusakančius kvalifikuoto, gerai besiintegravusio į Vokietijos visuomenę, bet palaikančio tvirtus ryšius su gimtąja šalimi migranto pobūdį:

- 30–45 metų asmenys. Ši amžiaus grupė išsiskiria tuo, kad asmenys jau yra įgiję tam tikrą išsilavinimą, turi darbo ir gyvenimo patirties. Tai yra šiuo amžiaus tarpsniu „įsitvirtinama“ gyvenime – mezgama partnerystė, kuriama šeima, gimdomi ir auklėjami vaikai, siekiama karjeros.
- Ne mažiau nei penkerius metus gyvenantys Vokietijoje, turintys ne mažiau nei trejų metų darbo šioje šalyje patirtį. Autorės apibrėžta gyvenimo trukmė šalyje sudaro prielaidas teigti, kad per šį laikotarpį informantai jau yra gerai „įsisavinę“ jos socialinę ir ekonominę sistemas, įgiję bendravimo su valstybės institucijomis patirties, turi patirties Vokietijos darbo rinkoje.
- Gerai integravęsi į Vokietijos visuomenę, tai yra dalyvaujantys visuomeninėje veikloje, savo bendravimo rate turintys vokiečių draugų / pažįstamų / kolegų.
- Nuolat palaikantys ryšius su gimtojoje šalyje likusiais šeimos draugais, giminėmis, draugais; reguliariai vykstantys į gimtąją šalį.
- Gyvenamoji vieta tyrimo metu – Berlynas (Vokietija).

Informantų buvo ieškoma per Lietuvos, Lenkijos ir Vengrijos kultūrinės ir religinės bendruomenės – kvietimai dalyvauti tyrime įdėti šių organizacijų interneto svetainėse.

Kaip minėta, tyrimo metodas – kokybinis pusiau struktūruotas interviu, klausimai buvo orientuoti į asmenų darbo ir gyvenimo patirtį Vokietijoje. Interviu buvo vykdomi lietuvių, vokiečių ir anglų kalbomis.

Sociodemografinės informantų charakteristikos

Informantus galima apibūdinti kaip aukštos kvalifikacijos ir gerai išsilavinusius asmenis: dauguma turi aukštąjį išsilavinimą, trys iš jų šiuo metu rengia disertacinius darbus, o septyni yra apgynę daktaro laipsnį. Informantų amžius – 30–42 metai. Vidutinės tyrimo dalyvavusiųjų mėnesio pajamos – kiek didesnės nei vidutinis darbo užmokestis Vokietijoje. Beveik visi informantai turi darbo vietą, keturi asmenys tyrimo metu buvo išėję motinystės / tėvystės atostogų (iš jų trys moterys ir vienas vyras). Tyrimo dalyvių profesinė veikla labai įvairi, tai nekilnojamojo turto agentai, juris-

² Reprezentatyvios gyventojų apklausos buvo atliktos 2007 m. trylikoje Rytų ir Vidurio Europos šalių – Baltarusijoje, Bulgarijoje, Čekijoje, Estijoje, Vengrijoje, Latvijoje, Lietuvoje, Moldavijoje, Lenkijoje, Rumunijoje, Rusijoje, Slovakijoje ir Ukrainoje, įgyvendinant EUREQUAL („Social Inequality and Why it Matters for the Economic and Democratic Development of Europe and its Citizens: Post-Communist Central and Eastern Europe in Comparative Perspective“) projektą, kurio iniciatorius – Oksfordo (Didžioji Britanija) universitetas, o partneriai – minėtų šalių universitetai ir tyrimų centrai. Tyrimo Lietuvoje partnerė – Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto Sociologijos katedra. Siekiant maksimalaus rezultatų palyginimo, atliekant tyrimą buvo naudojami vienodo formato skirtingomis kalbomis parengti klausimynai, apimantys klausimus apie gyventojų ekonominį, socialinį ir politinį elgesį, respondentų situaciją ir jų požiūrį į nelygybę, gerovę ir persikirstymo politiką bei kitus socialinius ir politinius klausimus.

tai, mokytojai, profesionalūs muzikai, mokslininkai, pardavimų vadovai, socialiniai darbuotojai, administracinį darbą dirbantys asmenys.

Beveik visiems tyrimo dalyviams Vokietija yra pirmoji migracijos šalis, dvi tyrimo dalyvės yra gyvenusios Austrijoje ir Izraelyje, vėliau (baigusios studijas) persikėlė į Vokietiją. Pagrindinės interviu metu minimos migracijos priežastys – atvykimas dėl darbo ir karjeros galimybių, šalyje baigtos studijos ir partnerystė / šeimos sukūrimas.

Kokybinio interviu rezultatų išvalgos

Kaip minėta, šiame straipsnyje pateikiamos tik pirmosios atlikto kokybinio tyrimo išvalgos ir nagrinėjamos labiausiai migrantų interviu metu pabrėžtos temos: bendra politinė situacija gimtojoje šalyje, valstybės ir piliečio santykis, bendra socialinė apsauga ir požiūris į socialines problemas bei visuomenės susiskaldymas ir integracija į visuomenę.

Politinės situacijos gimtojoje šalyje vertinimas. Valstybės ir piliečio santykis

Kokybiniai interviu atskleidė, kad informantai kritiškai vertina Lietuvoje, Lenkijoje ir Vengrijoje vykstančius politinius procesus. Vyrauja tendencija, kad šiose šalyse, palyginti su Vokietija, trūksta skaidrumo įstatymų leidimo procese, greita įstatymų kaita. Informantų nuomone, politinių partijų tradicijos Lietuvoje, Lenkijoje ir Vengrijoje, palyginti su Vokietija, nėra nusistovėjusios, tai yra partijų politinės kryptys neatitinka jų deklaruojamos ideologijos:

<...> visos partijos yra vienodos, tiktai pavadinimai [skiriasi], nėra Lietuvos politinių partijų, nėra politinės kultūros, yra tik pora asmenybių... (Darius, 42 metai, Lietuva).

Kita vertus, tyrime dalyvavę lenkai pažymi didelę Katalikų bažnyčios įtaką, o vengrai – nacionalistinių judėjimų skverbimąsi į politinį gyvenimą.

Palyginti su Vokietija, informantai gimtosiose šalyse pasigenda dėmesio piliečiui ir į jo gerovę orientuotų ilgalaikių politinių sprendimų, socialinės nelygybės ir socialinės atskirties šalyje mažinimo priemonių. Anot tyrimo dalyvių, Vokietijoje yra orus požiūris į žmogų, užtikrinamas jo saugumas, o tai įvardijama gimtosios šalies trūkumu:

<...> Lietuvos politinis gyvenimas <...> žmonėms neteikia vilties, jį stebint nesusidaro įspūdis, kad norima žmonėms padėti (Ilona, 32 metai, Lietuva).

Vokietijoje gyvenantys Rytų ir Vidurio europiečiai pažymi šioje šalyje esant stiprią pilietinę visuomenę – domėjimąsi politika, politinių sprendimų veikimą per dalyvavimą mitinguose, protestuose, viešosiose diskusijose ir visuomenės tarpusavio solidarumą.

Čia žmonės rimtai politika domisi ir joje dalyvauja, o pas mus [Lenkijoje] kaip vaikų darželyje (Diana, 37 metai, Lenkija).

Pastebiu, kad Vengrijoje viskas [politinis gyvenimas] yra mažiau organizuota, ir didelį vaidmenį vaidina lobistų grupės. <...> Lobistai gerą įtaką turi, jie vis tiek padeda visuomenei naudingose srityse (Maja, 34 metai, Vengrija).

Informantų patirtis rodo, kad jų gimtosiose šalyse demokratiniai procesai nėra susiformavę, tai atsispindi nestabiliame ir greitai besikeičiančiame politiniame gyvenime, taip pat matoma jėgos ir galios įtaka politiniams sprendimams.

Informantai pažymi, kad jų gimtosiose šalyse nėra bendravimo tarp valstybės institucijų ir piliečių, jie neinformuojami apie priimamus ir tiesioginę įtaką jiems turinčius sprendimus, kiekvienas asmuo turi domėtis, ar atitinkamas sprendimas yra susijęs su jo situacija, ar ne (pavyzdžiui, interviu apie Lietuvą metu minėtos įvestos privalomojo sveikatos draudimo įmokos savo išvykimo iš Lietuvos nedeklaravusiems asmenims).

<...> [Vokietijoje] įstatymai keičiasi labai lėtai, nėra jokių naktinių posėdžių, kur įstatymai paprastam žmogui keičiasi.. (Aurelija, 38 metai, Lietuva).

Bendravimą su valstybės institucijomis, remiantis informantais, galima įvardyti kaip netiesioginę, vykstantį per visuomenės informavimo priemones, kurios dažnai pateikia savas interpretacijas.

Bendras socialinės apsaugos vertinimas ir požiūris į socialines problemas

Anot kokybinio interviu dalyvių, jų *gimtosiose šalyse nėra užtikrinamas socialinis saugumas* žmogui arba jis yra toks mažas, kad negarantuoja bazinio pragyvenimo lygio ir apsaugos pagrindinių socialinių rizikų atvejais, tai yra susirgus praradus darbą ar būstą ir netekus pajamų šaltinio. O Vokietija, pasak informantų, yra socialinės gerovės valstybė, užtikrinanti bazinius gyventojų socialinės apsaugos poreikius:

<...> yra socialinės garantijos, kiekvienas žino, kad jeigu kažkas bus, ir abidvi kojos nuluš, vis tiek niekam niekada gatvėje nereikės miegoti. Ir tai yra toks nusiramėjimas, <...> žmonės žino <...> pasąmonėj, kad jeigu kažkas atsitiks, kas įmanoma blogiausiai, <...> neliksiu aš benamis, nebadausiu, daugiau, aišku, nieko, bet, sakykim taip, iš bado fiziškai čia niekas nenumirs (Darius, 42 metai, Lietuva).

Socialinio saugumo ir valstybės teikiamų socialinių garantijų pasigenda tiek Lietuvos, tiek Lenkijos, tiek Vengrijos piliečiai, savo šalyse jie pastebi tendenciją, kad *kiekvienas rūpinasi savo gerove*, nėra bendrumo ir visuomeniško požiūrio, būdingo Vokietijos visuomenei. Gyvenime kilusios socialinės problemos, anot informantų, jų gimtosiose šalyse yra paliekamos individualiam piliečių rūpesčiui ir egzistencinei kovai.

Pasak dalyvavusiųjų tyrime, užtikrintas socialinis saugumas Vokietijoje skatina, viena vertus, visuomenės tolerantiškumą, mažesnę nusikalstamumą, tačiau, kita vertus, atsiranda *pavojus valstybės teikiamų socialinių garantijų išnaudojimui*, skatina nedalyvavimą darbo rinkoje ir pasikliovimą valstybės parama. Nors, anot tyrimo dalyvių, tam tikroms socialinėms grupėms yra būtina užtikrinti (re)integraciją į darbo rinką, pavyzdžiui, taikant perkvalifikavimo priemones, ir garantuoti socialinę apsaugą tam tikrais socialinės rizikos atvejais. Taip informantai sakė tiek apie priimančios šalies (Vokietijos) visuomenę, tiek apie savo gimtąsias šalis.

Būna metas, kai kiekvienam tos pagalbos reikia... (Heidi, 39 metai, Vengrija).

Iš kitos pusės, Vokietijai siekiant išvengti „priklausomumo nuo pašalpų kultūros“ ir taikant integracines priemones (pavyzdžiui, kalbos kursai, perkvalifikavimas), migrantų siūlymu, reikėtų įvesti kontrolės mechanizmą (pavyzdžiui, ar lankomi pasirinkti kursai, kiek išmokstama užsienio kalba).

Pažymėtina, kad svarbią interviu dalį sudarė migracijos tema, nors tiesiogiai su migracija susiję klausimai nebuvo užduoti. Menkas socialinis saugumas ir siekis didinti individualią gerovę informantų gimtosiose šalyse pasiekiamas emigruojant:

<...> tas pašalpų nebuvimas, tokių kaip „Harts IV³“ privedė prie to, kad tiesiog daug žmonių emigrovo, susirado darbus ir normaliai uždirba. Aš, pavyzdžiui, nepažįstu vokiečio, kad ir kaip skundžiasi,

³ „Harts IV“ – socialinės pašalpos Vokietijoje, skiriamos mažas pajamas gaunantiems asmenims ir ilgalaikiams bedarbiams.

kad būtų sunku [kad norėtų emigruoti], tai, palauk, aš sakau, tai važiuok į kitą šalį ir dirbk. Kiek lietuvių atvažiavo į kitą šalį ir dirba. Čia gal per labai geras pašalpas atsiranda tas, kad žmonės nenori dirbti (Lina, 31 metai, Lietuva).

Kokybiniuose interviu taip pat atsiskleidžia kitas aspektas – tiek lietuviai, tiek vengrai, tiek lenkai mato visuomenėse esančius socialinės gerovės skirtumus, lemiančius aukštesnį gyvenimo lygį, didesnę socialinį saugumą ir oresnę visuomenę, kitokią požiūrį į asmenį kaip darbuotoją:

Čia nereikia žmonėms emigruoti, nereikia kokiam inžinieriui su kastuvu stovėti, jeigu jis darbą prarado, ir galbūt dėl to čia visuomenė tokia daugiau tolerancijos, daugiau <...> ir žmonės tiesiog ramesni (Darius, 42 metai, Lietuva).

[Vokietijoje] nereikia bijoti darbdavio, kad atleis ir neturėsiu darbo, po 12 valandų darbo parėjus namo nereikia galvoti, kaip išlaikyti šeimą, <...> todėl čia mažiau streso (Tomas, 44 metai, Vengrija).

Tyrimo rezultatuose galima išvelgti, kad gimtosiose šalyse, norint pasiekti tinkamą gyvenimo standartą, reikia didesnių pastangų:

Taip, kaip gyvenu čia [Vokietijoje], Vengrijoje atrodyčiau turtinga. Tačiau čia esu normali gyventojas (Maja, 34 metai, Vengrija).

Lenkijoje norėdamas gyventi taip, kaip gyvenu čia, turėčiau dvigubai daugiau dirbti, turėti du darbus (Marek, 32 metai, Lenkija).

Kokybinio tyrimo metu atsiskleidė specifinė Lenkijos visuomenės situacija. Anot iš šios šalies kilusių migrantų, ten jaučiama stipri religijos įtaka, savo šalies atžvilgiu lemianti neigiamą požiūrį į valstybėje vykstančius procesus, pasireiškiantį emigracijos tendencija:

Lenkijoje jauni žmonės turi darbą ir gali gerai gyventi, bet jie emigruoja dėl tradicijų, dėl katalikybės įtakos, jie nori gyventi savo gyvenimą, turėti savo nuomonę, <...> todėl jauni žmonės ir emigruoja, <...> bet, manau, po 10–20 metų bus geriau (Katia, 37 metai, Lenkija).

Taip pat šioje šalyje siejami Dievo baimė ir visuomenėje atsirandantys socialiniai reiškiniai, pavyzdžiui, neigiamas traktuojamas kaip Dievo bausmė šeimai, su kuria ji turinti susitaikyti ir priimti kaip duotybę. Ypač didelė atsakomybė tenka moteriai, reikalaujama, kad ji atitiktų tam tikrus jai keliamus elgesio standartus, išvelgiama vyro ir moters vaidmenų diskriminacijos tendencija:

<...> aš 20 metų gyvenau priespaudoje: tu esi kalta, tu kaip moteris turi taip ir taip elgtis. Jei nedarysi taip, ateis Dievas ir tave nubaus. O tu kaip moteris negali to ir to. Ir kažkada to yra per daug. Kur tavo vyras, nesvarbu, bet tu esi moteris (Diana, 37 metai, Lenkija).

Visuomenės susiskaldymas ir integracija į visuomenę

Tyrimo dalyvavę migrantai ganėtinai vieningai vertina priimančią Vokietijos visuomenę, apibūdina ją kaip tolerantišką, draugišką, atvirą, integruojančią visas gyventojų grupes ir įvairius visuomenės sluoksnius. Tačiau kokybinio tyrimo rezultatuose galima išvelgti, emigrantų gimtosiose šalyse jaučiamą visuomenės sluoksnių vienas nuo kito atitolimo tendenciją, aiškia jų diferenciaciją visuomenėje ir socialinės nelygybės bei socialinės atskirties apraiškas. Tai galima iliustruoti informanto iš Lietuvos mintimis:

Čia kitokia visuomenė, kitoki žmonės, čia žmonės atviri, čia daug kontaktų, kaip sakant, vienam socialiniam sluoksniui <...> yra galimybė susitikti su kito socialinio sluoksnio, Lietuvoj gi, tas Vilniuj yra viskas aišku. Jeigu tu esi koks darbininkas, tu niekada niekada gyvenime nesusitiksi su kokios firmos

direktorium, nes nėra nieko bendro, čia kažkaip didelis miestas, anonimiškumas, visi šneka su visais. <...> Vilniuj, <...> kol aš buvau kaip iš užsienio atvykęs, aš buvau, kaip sakoma, be savo kastos, o pas-ku. <...> (Darius, 42 metai, Lietuva).

<...> yra šeima, tėvas darbininkas, motina <...> yra kiemsargė. Vaikas niekada neturės galimybės būti normaliu žmogumi, <...> tas vaikas niekada neturės galimybės studijuoti, niekada <...> jisai taps tokiu kaip savo tėvai, o gal dar net blogiau. Vienintelė galimybė, tai nebent į užsienį išvažiuos, tai vienintelė galimybė iš savo tokios kastos išlipti – išvažiuoti į užsienį. Jei tėvai neturtingi, tai vaikas neturi jokių šansų išlipti iš tos duobės. Niekada (Darius, 42 metai, Lietuva).

Vėlgi iš pirmiau pateiktos citatos matyti, kad emigracija suvokiama kaip galima „gelbėjimosi priemonė“ ištrūkti iš tam tikros visuomenės grupės, o materialinė padėtis ir darbinė pozicija lemia priklausymą tam tikram uždaram socialiniam visuomenės sluoksniui. Iš kitos pusės, galima įžvelgti vidurinės klasės nebuvimą ir visuomenės poliarizaciją – skirstymą į turtingus ir vargšus. Be to, informantai atskleidžia priklausymo visuomenei principus – būti geros sveikatos, įgyti gerą išsilavinimą ir turėti pažinčių. Šie principai atsispindi visų trijų tyrime dalyvavusių šalių atstovų atsakymuose, o šį požiūrį galima iliustruoti citata:

Lietuvoje turi būti sveikas, gerai išsilavinęs ir turėti pažinčių (Aurelija, 38 metai, Lietuva).

O informantų patirtis apie Vokietijos visuomenę, minėta, yra kitokia, ji įvardijama kaip atvira, tolerantiška ir integruojanti įvairias socialines grupes:

Aš čia pasilikau vietoj Marijos [informantės neigali dukra], žinoma, kad jai čia, Berlyne, geriau, <...> ji čia turi ateitį, yra teatras, mokykla neigaliems asmenims, ji čia turi galimybes gyvenime (Katia, 37 metai, Lenkija).

Vokietija, kaip socialinės gerovės valstybė, informantams atrodo teikianti įvairių galimybių, taip pat pabrėžiamas Berlyno, kaip miesto, specifiškumas.

Čia nuo miesto viskas priklauso, šitam mieste viskas kitaip, bet yra labai tolerantiškas... (Darius, 42 metai, Lietuva).

Tyrime dalyvavusieji akcentavo šio miesto tolerantiškumą įvairioms kultūroms ir mažumoms, vaikų tolerantiškumo ir tarpkultūrinių kompetencijų ugdymą, palankias sąlygas šeimoms, auginančioms vaikus (pavyzdžiui, teikiamas lengvatas darželiams), verslumo skatinimą, pagalbą žmogui įsilieti į darbo rinką ir kita.

Apibendrinant kokybinio tyrimo išvalgas apie valstybės požiūrį į savo pilietį (gyventoją), ryškėja skirtingas Vokietijos ir gimtosios šalies požiūris į žmogų. Viena vertus, priimančioji visuomenė suvokiama kaip siūlanti pagalbą, padedanti, kreipianti dėmesį į žmogų, o gimtosios šalies vertinimuose atsispindi neigiamas aspektas:

Bet tikrai, valstybė čia stengiasi, rūpinasi, <...> čia tikrai rūpinasi, kad žmonės čia taptų savarankiški... (Darius, 42 metai, Lietuva).

Labai supiktino tas valstybės požiūris į žmogų, jei neturi nieko, reiškia, tai esi tiesiog šiukšlė, tu esi niekas, <...>. Bet tai yra valstybinis požiūris ir jisai atitinka tokį bendrą Lietuvos supratimą apie žmogų, apie tas socialines problemas... (Darius, 42 metai, Lietuva).

Tolesnėje kokybinio tyrimo analizėje vertėtų atsižvelgti į informantų specifines gyvenimo ir darbo aplinkybes, galinčias lemti jų požiūrį į gimtųjų šalių visuomenę.

Apibendrinimas ir išvados

Migracija – daugiadimensis reiškinys ir plačiai nagrinėjama aktuali tema tiek politiniu lygmeniu, socialiniame gyvenime, tiek įvairiais aspektais socialiniuose tyrimuose.

Šiame straipsnyje pristatytos pirmosios kokybinio pusiau struktūruoto interviu rezultatų išvalgos, apibūdinančios Lietuvos, Lenkijos ir Vengrijos migrantų, gyvenančių ir dirbančių Vokietijoje, požiūrį į gimtųjų šalių visuomenes ir jų vertinimus – bendrą politinę situaciją, valstybės ir piliečio santykį, požiūrį į socialinę apsaugą, socialines problemas ir įvairių gyventojų grupių integraciją į visuomenę. Šiems vertinimams gali turėti įtakos skirtingos socialinės gerovės sistemos, šalių politinė, kultūrinė, socialinė ir ekonominė aplinka. Požiūrių į gimtosios šalies visuomenę formavimusi taip pat turi įtakos kaupiant migracinę patirtį susikurta socialinės gerovės, suvokiamos kaip priimančios visuomenės narių gyvenimo būdo, pajamų paskirstymo bei kitų gyvenimo aspektų ir bendrų Vokietijos visuomenės vertybių atitikimas, samprata.

Remiantis A. Schutzo išskirtais žinių tipais, migrantai šiame tyrime suvokiami kaip „gerai informuoti piliečiai“, turintys įvairių sričių žinių, tai yra – įsikūrimo užsienio šalyje pradžioje, tikėtina, susidūrę su socialinės atskirties rizika (dėl kalbos ir žinių apie vietinę visuomenę trūkumo), patyrę integracijos į darbo rinką ir visuomenę sunkumų ir naujos kultūros pažinimo iššūkių, per ilgesnį gyvenimo ir darbo Vokietijoje laiką susidūrę su šios šalies valstybės (viešojo administravimo) institucijomis. Be to, renkant tikslinę tyrimo grupę buvo orientuojamasi į savo gimtosios šalies politinę, socialinę ir ekonomine situacija besidominčius, ryšius su gimtąja šalimi (ten gyvenančiais artimaisiais) palaikančius asmenis. Remiantis šiais veiksniais, daroma prielaida, kad Lietuvos, Lenkijos ir Vengrijos migrantai gali būti traktuojami kaip „gerai informuoti piliečiai“ ir geba vertinti savo gimtųjų šalių visuomenėse vykstančius minėtus socialinius reiškinius.

Kokybinio tyrimo rezultatų išvalgose matoma neigiamo gimtosios šalies vertinimo tendencija: informantai, lygindami gimtųjų šalių ir Vokietijos visuomenes, išskiria didelius politinio valdymo ir politinių partijų siekių skirtumus, taip pat pabrėžia žmonių neaktyvumą ir nesolidarumą, individualizmą siekiant savo tikslų gimtųjų šalių visuomenėse. Be to, Lietuvos, Lenkijos ir Vengrijos informantų bendravimo su viešojo administravimo institucijomis patirtis rodo glaudesnę ir į žmogaus poreikius orientuotą šių institucijų santykį su piliečiais.

Vertindami socialinės apsaugos funkcionavimą, tyrimo dalyviai gimtosiose šalyse pasigenda bazinio socialinio saugumo užtikrinimo ir apsaugos socialinių rizikų atvejais, tai, deja, atspindi realią Rytų ir Vidurio Europos šalių socialinės politikos situaciją – mažos bendrojo vidaus produkto išlaidos socialinei apsaugai, ribotos ir ypač mažos socialinės išmokos socialinių rizikų atvejais. Galima kelti prielaidą, kad socialinio saugumo trūkumas ir vyraujanti individualumo tendencija rūpintis savo gerove skatina emigraciją, o neigiamą požiūrį į valstybės ir piliečio santykį gimtojoje šalyje lemia bendravimo su valstybės institucijomis patirtis. Kita vertus, migracija informantų suvokiama kaip alternatyva savo gerovei didinti ir ištrūkti iš gimtosiose šalyse esančių socialinės nelygybės gniaužtų. Mokslinėje literatūroje taip pat randama iš dalies patvirtinančių šias nuomones argumentų – migraciją gali skatinti priimančios šalies gerovės sistema ir geros darbo rinkos sąlygos.

Migrantų išsakytos nuomonės suponuoja mintį, kad Rytų ir Vidurio Europos šalyse būtų svarbu tobulinti socialinės gerovės didinimo priemones, pavyzdžiui, siekti užtikrinti didesnę socialinę saugumą (praktinį, o ne deklaruotą), socialinės politikos priemonėmis gerinti viešojo sektoriaus institucijų efektyvumą ir aptarnavimo kultūrą, jose kurti ir skatinti orų ir į žmogų, o ne į funkcijas

orientuotą požiūrį, skatinti didesnę socialiai atskirtų gyventojų integraciją. Tačiau platesnėms ir gilesnėms išvalgoms, taip pat Rytų ir Vidurio Europos šalių visuomenėms pavaizduoti būtina tolesnė šio tyrimo analizė.

LITERATŪRA

- Aidukaitė, J. 2009. Old Welfare State Theories and New Welfare Regimes in Eastern Europe: Challenges and Implications, *Communist and Post-Communist Studies* 42 (1): 23–39.
- Aidukaitė, J. 2011. Welfare reforms and socio-economic trends in the 10 new EU member States of Central and Eastern Europe, *Communist and Post-Communist Studies* 44: 152–169.
- Bohle, D.; Greskovits, B. 2007. Neoliberalism, embedded neoliberalism and neocorporatism: Towards transnational capitalism in Central-Eastern Europe, *West European Politics* 30 (3): 443–466.
- Cerami, A. 2006. *Social Policy in Central and Eastern Europe. The Emergence of a New European Welfare Regime*. LIT Verlag, Münster, Hamburg, Berlin, Vienna, London.
- Cerami, A.; Vanhuysse, P. 2009. *Post-Communist Welfare Pathways. Theorizing Social Policy Transformations in Central and Eastern Europe*. Palgrave Macmillan, Basingstoke.
- Daugėla, V.; Kazlauskienė, A.; Snieška, V. 2000. Darbo jėgos migracijos priežastys ir migracijos pobūdis Lietuvoje, *Inžinerinė Ekonomika – Engineering Economics* (5).
- Deacon, B. 1992. The Future of Social Policy in Eastern Europe, in Bob Deacon (ed.). *The New Eastern Europe Social Policy Past, Present and Future*. London: Sage Publications, 167–192.
- Deacon, B. 2000. Eastern European welfare states: the impact of the politics of globalisation, *Journal of European Social Policy* 10 (2): 146–161.
- Esping-Andersen, G. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Princeton: Princeton University Press.
- Facchini, G.; Mayda, A. M. 2009. Does the welfare state affect individual attitudes toward immigrants? Evidence across countries, *Review of Economics and Statistics* 91 (2): 295–314.
- Ferge, Z. 2008. Is there a specific East-Central European welfare culture? in W. Oorshot, M. Opielka, B. Pfau-Effinger. *Culture and welfare State. Values and Social Policy in Comparative Perspective*. Great Britain, 141–161.
- Givens, Terri E. 2007. Immigrant integration in Europe: empirical research, *Annual Review Political Science* 10: 67–83.
- Gruževskis, Boguslavas. 2006. *Lietuvos darbo migracijos iššūkiai*. Vilnius: Darbo ir socialinių tyrimų institutas.
- Guogis, A.; Gruževskis B. 2010. Ar reikia kitokio Lietuvos visuomenės socialinės raidos modelio?, *Socialinių mokslų studijos* 3 (7): 19–35.
- Heckmann F.; Schnapper D. 2003. *The Integration of Immigrants in European Societies: National Differences and Trends of Convergence*. Stuttgart, Ger.: Lucius Verlagsgesellschaft.
- Hinrichs, K. 2010. A social insurance State Withers Away. Welfare State Reforms in Germany – Or: Attempts to Turn Around in a Cul-de-Sac, in Palier, B. (ed.). *A Long Goodbye to Bismarck?: The Politics of Welfare Reforms in Continental Europe*. Amsterdam University press, 45–72.
- Horowitz, Ruth L. 1977. Phenomenology and citizenship: A contribution by Alfred Schutz, *Philosophy and Phenomenological Research* 37 (3): 293–311.
- Huster, Ernst-Ulrich; Boeckh, Jürgen; Mogge-Grotjahn, Hildegard. 2008. *Handbuch Armut und Soziale Ausgrenzung*. VS Verlag für Sozialwissenschaften, Germany.
- Imber, Jonathan B. 1984. The well-informed citizen: Alfred Schutz and applied theory, *Human Studies* 7: 117–126.
- Jokubaitis, A.; Norkus, Z. 2006. Socialinės gerovės koncepcijos ir pilietybės renta kaip viešosios politikos orientyrai, *Sociologija. Mintis ir veiksmai*. 2: 5–36.
- Kardelis, Kęstutis. 2002. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas, 224–231, 270–310.

- Kuvykaitė, R. 1997. Tarptautinės rinkos aplinkos tyrimų organizavimas, *Socialiniai mokslai. Ekonomika* 4 (13).
- Kvainauskaitė, V. 2003. *Tarptautinių ekonominių santykių pagrindai*. Kaunas: Technologija.
- Lavigne, Marie. 1995. *The Economics of Transition. From Socialist Economy to Market Economy*. Great Britain, MacmillianPress LTD, 91–241.
- Lazutka, R. 2011. Emigracija nemažės, kol nepasikeis socialinė politika. Prieiga per internetą: http://www.alfa.lt/straipsnis/11352663/Lazutka..emigracija.nemazes..kol.nepasikeis.socialine.politika=2011-05-16_13-39/ [žiūrėta 2012 m. vasario 1 d.].
- Lendvai, N. 2008. *Incongruities, Paradoxes, and Varieties: Europeanization of Welfare in the New Member States*. Paper Presented at the ESPANet Conference, 18–20 September 2008, Helsinki.
- Lietuvos darbo birža. Prieiga per internetą: <http://www.ldb.lt/Informacija/DarboRinka/Puslapiai/situacija.aspx> [žiūrėta 2012 m. vasario 1 d.].
- Luobikienė, Irena. 2000. *Sociologija: bendrieji pagrindai ir tyrimų metodika*. Kaunas: Kauno technologijos universitetas, 98–144, 147–150.
- Massey S.; Douglas. 2010. Causes of Migration, in Montserrat Guibernau, John Rex (eds.). *The Ethnicity Reader. Nationalism, Multiculturalism and Migration*. 2nd Edition. UK Polity Press, 310–320.
- Maslauskaitė, Aušra. 2008. *Mokslo tiriamojo darbo metodologiniai pagrindai*. Mokomoji knyga. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija, 18.
- Penninx, Rinus. 2007. Integration processes of migrants: Research findings and policy challenges, *Migracijoje i etničke teme* 23 (1–2): 7–32.
- Ramonaitė, A. 2005. Gerovė ir parama demokratijai Lietuvoje, *Politologija* 2 (38): 69–90.
- Schubert, Klaus; Hegelich, Simon; Bazant, Ursula (Hrsg.). 2008. *Europäische Wohlfahrtsysteme. Ein Handbuch*. Germany, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 503–523.
- Schutz, Alfred. 1964. *The Stranger: An Essay in Social Psychology. Collected papers. Vol. II. Studies in social theory*. The Hague: Martinus Nijhoff, 93.
- Silverman, David. 2005. *Doing Qualitative Research: A Practical Handbook*. London, 46–47, 63, 121, 163, 183, 236.
- Sipavičienė, Audra. 2006. *Tarptautinė gyventojų migracija Lietuvoje: modelio kaita ir situacijos analizė*. Vilnius.
- Stankūnienė, V.; Sipavičienė, A.; Adlys, P.; Sližys, R. ir kt. 1996. *Mobility of Scientists in Lithuania: Internal and External Brain Drain*. Vilnius.
- Stulgienė, Asta; Daunorienė, Asta. 2009. Migracijos poveikis darbo jėgos rinkos pusiausvyrai, *Ekonomika ir vadyba* 14: 984–992.
- Zlotnik, Hania. 2006. The theories of international migration. Demography. Analysis and synthesis. Treatise, *Population Studies* 2.

MIGRANTS AS „WELL INFORMED CITIZENS“:

THE EVALUATION OF NATIVE SOCIETY AND SOCIAL PROCESSES THERE.

FIRST RESULTS OF QUALITATIVE INTERVIEWS

Agnė Tonkūnaitė-Thiemann

Summary

This article presents the first findings of the qualitative research – semi-structured interviews, conducted with migrants living in Germany and coming from East and Central European countries such as Lithuania, Poland and Hungary. The aim of this article is to reveal the attitudes toward the native societies and social processes there. The topic of emigration is extremely important and sensitive for the East and Central Euro-

pean countries as it reduces the number of the labour force and in its influence slows down the economical and social progress in the analyzed countries. Despite the main reason of emigration supposed to be economical, but migration is also influenced by other factors. The state attitudes towards its Citizen (inhabitant) start to come to the centre of discussion both in the public discourse and empirical social research. According to A.Schutz defined types of knowledge, the informants of this qualitative research are understood as „well informed citizens“, who are able to compare both German and their native societies and there ongoing social processes.

Key words: migration, „well informed Citizen“, East and Central Europe.